

Forensisch onderzoek

Bericht aan het Parlement

Criminaliteit opsporen is gemakkelijker geworden door nieuwe technologische ontwikkelingen, zoals digitalisering, kunstmatige intelligentie en DNA-onderzoek. Een groot deel van dit opsporingswerk gebeurt in het Nederlands Forensisch Instituut (NFI), waar de wachttijden oplopen door de toegenomen vraag. Om daar iets tegen te doen, wil minister Grapperhaus van Justitie en Veiligheid met politielabs en (semi-)private labs het aanbod vergroten. Daarover gaat dit Bericht.

Het Rathenau Instituut benadrukt de noodzaak om de rechten van burgers centraal te stellen bij innovaties voor forensisch onderzoek. Ook wijst het erop daarbij de samenhang met bestaande opsporings- en veiligheidsmaatregelen steeds in het oog te houden. Bij ieder nieuw voorstel moet dus duidelijkheid worden afgedwongen over het totaalpakket.

Een ander aandachtspunt is het toezicht op de uitwisseling van informatie en kwaliteitsbewaking van digitale en DNA-technieken binnen de keten van forensisch onderzoek, zeker als er meerdere aanbieders komen.

Inleiding

Minister Grapperhaus van Justitie en Veiligheid heeft een visie geformuleerd over een breder aanbod van forensisch onderzoek. In deze visie (6 november 2018, [29628-819](#)) staat centraal dat het aanbod en de snelheid van forensisch onderzoek – waaronder DNA-onderzoek en digitaal onderzoek vallen – vergroot moeten worden.

Door de opkomst van nieuwe technologieën kan uit lichaamsmateriaal en digitale gegevensdragers steeds meer informatie worden gehaald voor het oplossen van delicten. Naast het Nederlands Forensisch Instituut (NFI) zouden politielabs en (semi)-private labs het aanbod van forensisch onderzoek kunnen vergroten.

Bij het AO Forensisch Onderzoek van 31 oktober 2019 staan de vorderingen rondom de visie van minister Grapperhaus op de agenda (zie brief 1 juli 2019, [33628-63](#)).

Het Rathenau Instituut zet in dit Bericht de uitgangspunten bij het beleid op een rij, gevolgd door politieke aandachtspunten bij de inzet van technologie en vergroting van marktwerking binnen forensisch onderzoek.

Uitgangspunten bij het beleid

We zien in de diverse beleidstukken en discussies drie uitgangspunten:

1. Meer data als panacee om meer delicten op te lossen

Er is een aanname dat meer forensisch onderzoek – met name middels de nieuwste DNA- en data-technologieën – zal leiden tot een groter percentage opgeloste delicten. Dit blijkt ook uit rapporten *Lepelen met een vork* (2019) en *Op het goede spoor* (2018).¹ Daarom zijn er verschillende voorstellen en wetswijzigingen om toegang tot data te vergroten. Zo verkent minister Grapperhaus de mogelijkheden voor DNA-afname in voorarrest en verplichte afname bij grootschalig bevolkingsonderzoek (brief 3 juli 2019, [31415-24](#)).

Daarnaast is er al jarenlang debat over de Wet zeggenschap lichaamsmateriaal (Wzl), waarmee DNA uit opgeslagen lichaamsmateriaal van verdachten kan worden verkregen – wanneer dat bijvoorbeeld wordt bewaard voor medische doeleinden. Een nieuw voorstel voor de Wzl is nog in ontwikkeling (Kamerstuk 29963-20).

Ook is sinds 2018 de Wet op de Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten (Wiv) van kracht. Hierdoor heeft de AIVD toegang tot de databank van het NFI, naast de bevoegdheid een eigen databank te beheren.²

1 Onderzoeksbureau Ateno [Lepelen met een vork](#): *Evaluatie van de Wet DNA-onderzoek bij veroordeelden* (2019) en [Op het goede spoor](#): *Naar een nieuw prognosemodel voor forensische producten binnen justitiële ketens* (2018).

2 Zie <https://www.nrc.nl/nieuws/2018/03/20/sleepwet-zet-25-jaar-dna-strafwetgeving-bij-oud-vuil-twee-regels-a1596375>

Ten slotte is er herhaaldelijk maatschappelijk debat gevoerd over een eventuele verplichte nationale DNA-databank.³ Maar volgens wetenschappelijk onderzoek staat niet vast dat meer data verzamelen en zoveel mogelijk data aan elkaar koppelen leidt tot meer opsporing.⁴

2. Uitbesteden naar derden als optie

Een oplossingsrichting voor de toegenomen vraag naar forensisch onderzoek is het uitbesteden aan (semi-)private partijen. In andere Europese landen heeft marktwerking geleid tot een *race to the bottom*, waarbij het aanbieden voor lage prijzen boven kwaliteit en innovatie wordt gesteld. Hoewel die kans in Nederland kleiner wordt geacht, is bij uitbesteding alertheid geboden op de waarborging van kwaliteit, privacy, veiligheid en daarmee op het juist volgen van de rechtsgang.⁵

3. Nederland loopt graag voorop in innovatie

Wat betreft innovatie in DNA-onderzoek en de implementatie van de Prüm-regeling (Europese uitwisseling DNA profielen, vingerafdrukken en kentekens) loopt Nederland internationaal voorop, en in het bijzonder het NFI en enkele academische partijen. Een voorbeeld is het uit het DNA-profiel afleiden van uiterlijk waarneembare kenmerken van verdachten.⁶ Dit vraagt volgens ons ook om voorop lopen in het ontwikkelen van ethische kaders.

Op basis van deze analyse, het politieke debat over forensisch onderzoek en rapporten van het Rathenau Instituut (kader 2) formuleren we 3 aandachtspunten en 3 beleidsopties.

Aandachtspunten voor de politieke besluitvorming

1. Zet de rechten van burgers centraal bij innovaties in forensisch onderzoek

Forensisch onderzoek maakt een digitale transitie door, waarbij data snel kunnen worden gedeeld en gecombineerd. Ook DNA-technieken ontwikkelen zich. Er komen snellere tests waarvan de kwaliteit niet voor elke vorm van bewijsvoering afdoende is. Inhoudelijke vragen blijven een punt van aandacht, zoals de kans op vals-positieve en vals-negatieve resultaten op basis van kansberekening met gemengde of verslechterde sporen.⁷

Verder is digitalisering enerzijds een middel om criminaliteit en terreurdreiging aan te pakken, en anderzijds een ontwikkeling die publieke waarden, zoals privacy, discriminatie, uitsluiting en veiligheid onder druk zet. Het Rathenau

3 Zie: <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/daar-is-ie-weer-de-roep-om-een-dna-databank-maar-hoe-haalbaar-is-dat-eigenlijk-b897f6fe/>

4 Zie o.a. WRR (2016). *Big Data in een vrije en veilige samenleving*. Amsterdam University Press, Amsterdam 2016 en <https://www.groene.nl/artikel/een-nog-grotere-hooiberg-bouwen-boven-op-een-speld>.

5 M'Charek & Faber-Jonker (2019). *Tweede Driejaarlijkse Signalering Forensisch Onderzoek* - uitgevoerd in opdracht van het Ministerie van Justitie en Veiligheid.

6 Zie: <http://www.visage-h2020.eu/>

7 U.S. Government Accountability Office (september 2019). *Probabilistic Genotyping Software*. Science, Technology Assessment, and Analytics.

Instituut heeft in het verleden vaak aandacht gevraagd voor de rechtspositie van burgers bij digitalisering en innovaties in DNA-technieken. Ook bij het uitbreiden van de capaciteit van forensisch onderzoek zal beschermen van publieke waarden en grondrechten het uitgangspunt moeten zijn (zie kader 1 voor voorbeelden).

Tot slot moet Nederland investeren in het vernieuwen van ethische kaders als het op innovatiegebied voorop wil blijven lopen.

Kader 1: Twee voorbeelden van hoe publieke waarden onder druk kunnen staan bij de inzet van technologie in forensisch onderzoek

Schetsen van uiterlijk waarneembare kenmerken (fenotypering)

Door verbeterde kennis en technologie kunnen DNA-profielen nu ook informatie geven over de huidskleur van een persoon. Die kan met dusdanig hoge zekerheid worden vastgesteld dat politiediensten het volgens nieuwe wetgeving voor opsporing mogen inzetten (kst. 31415, nr.22). Dit is nuttig voor de politie en veiligheidsdiensten, maar kan leiden tot discriminatie van bepaalde bevolkingsgroepen. Bij oproep tot vrijwillig afstaan van DNA bij een bevolkingsonderzoek is de vrijwilligheid dan bijvoorbeeld te betwijfelen, omdat er voor personen met die huidskleur eerder sprake lijkt van je onschuld bewijzen.

Koppelen van weefsel- of dataverzamelingen

Doordat informatie uit het DNA digitaal kan worden opgeslagen, groeit het risico op *function creep* – het hergebruik van data die eigenlijk voor een ander doel zijn verzameld. Zo werd in 2018 bekend dat de DNA-profielen van gebruikers van genetische zelftests ingezet worden voor opsporingsonderzoek in de Verenigde Staten. In 2017 traptten diverse Nederlandse (zorg)organisaties op de rem toen minister Schippers van VWS voorstelde om lichaamsmateriaal dat was opgeslagen bij ziekenhuizen beschikbaar te stellen voor forensisch onderzoek (in het kader van de wet WzI). Hoewel lichaamsmaterialen niet zo snel buiten de muren van een ziekenhuis of instelling belanden, kunnen gedigitaliseerde gegevens gemakkelijker uitgewisseld worden via digitale netwerken en gekoppeld worden aan andere persoonsdata.

2. Houd het geheel aan opsporings- en veiligheidsmaatregelen in het vizier

Een kritische blik is nodig op het grotere geheel van opsporings- en veiligheidsmaatregelen in Nederland, zodra de technologische mogelijkheden om

forensisch onderzoek te doen (zoals bij nieuwe vormen van DNA-onderzoek) of wanneer de opsporingsbevoegdheden van de overheid en inlichtingendiensten (zoals bij de Wiv of Wzi) uitgebreid worden. Besluitvorming over nieuwe opsporingsmaatregelen en de juridische uitwerking daarvan gebeurt stapsgewijs en er is niet altijd een politiek en/of maatschappelijk debat. Met het totaalpakket aan maatregelen ontstaat het risico dat er steeds minder ruimte is voor privacy en andere rechten van burgers. Door digitalisering zijn steeds meer datastromen beschikbaar die gebruikt kunnen worden om zowel verdachte als niet-verdachte burgers te volgen. Denk aan SyRI, de Systeem Risico Indicatie die gekoppelde gegevens analyseert om gezinnen aan te wijzen die mogelijk fraude plegen met uitkeringen of toeslagen.⁸

De centrale vraag blijft: hoe ver mag de overheid gaan om criminele activiteiten op te sporen of daders te identificeren? De discussie is niet óf privacy óf veiligheid, maar privacy én veiligheid.

3. **Zorg voor toezicht op de private labs en de hele dataketen**

Door het inschakelen van *private labs*, in binnen- en buitenland, komen de data (DNA of andere informatie) van verdachten in handen van derden. Daarbij moet de kwaliteit van het uitgangsmateriaal en de data gewaarborgd zijn, zodat er zekerheid is dat de bewijsvoering eerlijk kan plaatsvinden. Daarnaast moet er zekerheid zijn over privacy en moeten data niet onwettelijk lang worden bewaard.

Een systeem waarin data uitgewisseld worden tussen verschillende partijen vraagt om een doordachte digitale infrastructuur. Daar worden nu ervaringen mee opgedaan in de gezondheidszorg, blijkt uit ons rapport *Gezondheid centraal* (2019). Er zal net als bij bijvoorbeeld het uitwisselen van gezondheidsgegevens een goede digitale infrastructuur moeten komen voor het uitwisselen en benutten van forensische data, en de bescherming van de privacy.

Beleidsopties

1. **Investeer in ethics by design bij inzetten van DNA-en digitaal onderzoek voor forensische opsporing**

Dit geldt voor zowel het NFI als voor academische onderzoeksinstituten en private ondernemingen. De combinatie van technologie (zoals *next generation sequencing*) en AI binnen de opsporingsstrategie vraagt om speciale aandacht voor zaken als profilering en discriminatie. Ethische overwegingen – *ethics by design* – moeten het uitgangspunt zijn bij het ontwerpen en toepassen van nieuwe technologische opsporingsmogelijkheden.

2. **Maak politieke afwegingen over forensisch onderzoek binnen de totale context van opsporings- en veiligheidsmaatregelen**

8 Zie: <https://nos.nl/nieuwsuur/artikel/2307132-vn-rapporteur-zeer-bezorgd-over-nederlands-opsporingssysteem-voor-uitkeringsfraude.html>

In het totaalpakket aan opsporings- en veiligheidsmaatregelen, waarbij opsporingsdiensten steeds meer toegang tot verschillende datastromen hebben, moeten privacy en andere rechten van burgers centraal blijven staan. Het is daarom belangrijk om deze bredere context mee te nemen in het ontwerp en de besluitvorming over nieuwe wet- en regelgeving. Bij ieder nieuw voorstel moet dus duidelijkheid worden afgedwongen over het totaalpakket.

3. **Onderzoek of er een toezichthouder nodig is**

Het Verenigd Koninkrijk kent sinds 2007 een *forensic science regulator* (FSR), die toezicht houdt op de kwaliteitsstandaarden in de gehele forensische keten. In Nederland ontbreekt het vooralsnog aan vergelijkbaar toezicht.⁹ Omdat de huidige visie is om de marktwerking in forensisch onderzoek te vergroten zal het belang van toezicht toenemen. Bovendien moeten technologische innovaties door een externe partij geëvalueerd kunnen worden. Dat pleit ervoor de meerwaarde van een vergelijkbare aanstelling in Nederland te onderzoeken. Een Nederlandse FSR zou toezicht moeten houden op de marktwerking, naast het controleren van de kwaliteit van forensisch onderzoek en waarborging van publieke waarden in de dataketen.

Kader 2 Eerder onderzoek van het Rathenau Instituut

[Gezondheid Centraal \(2019\)](#)
[Doelgericht digitaliseren \(2018\)](#)
[Lichaamsmateriaal opgespoord \(2017\)](#)
[Opwaarderen \(2017\)](#)
[Human Rights in the Robot Age \(2017\)](#)
[Regels voor het digitale mensenpark \(2017\)](#)
[Een nooit gelopen race \(2017\)](#)
[Referendum over privacy en veiligheid \(2017\)](#)

9 M'Charek & Faber-Jonker (2019). [Tweede Driejaarlijkse Signalering Forensisch Onderzoek](#) - uitgevoerd in opdracht van het Ministerie van Justitie en Veiligheid.